

Pijpenkoppen van de scheepswerf Oostenburg

Aad Kleijweg (kleijweg@tabakspijp.nl)

Tijdens het doorbladeren van een stapel oude PKN-bladen liep ik in nr 47 tegen het artikeltje aan van Piet Smiesing "Pijpenkoppen van Wittenburg". Een aantal van deze pijpenkoppen vertoonde sterke overeenkomst met een partijtje pijpenkoppen dat ik via Marktplaats in mijn bezit kreeg. Echter, dit partijtje was opgegraven op Oostenburg, de voormalige VOC-scheepswerf te Amsterdam.

VOC werven Wittenburg en Oostenburg

Zowel Wittenburg als Oostenburg waren buitendijkse stadsuitbreidingseilanden aan de Oostkant van Amsterdam waar de VOC-werven en magazijnen zich vestigden. Deze stadsuitbreidingen vonden zo rond 1657 plaats. Aan het eind van de 18e eeuw was het gedaan met de bloeiperiode van de VOC. Later heeft zich op Oostenburg de staalindustrie voor de Nederlandse Spoorwegen gevestigd. In het artikel "Pijpenkoppen van Wittenburg" beschrijft Piet Smiesing dat de pijpenkopjes werden gevonden in een afvallaag, waarschijnlijk afkomstig van de VOC-arbeiders die in eenvoudige huisjes op het terrein woonden. Ook de vinder van dit partijtje wist mij te melden dat hij de pijpenkopjes had gevonden in een afvallaag.

VOC werf en
zeemagazijn op
Oostenburg
Gravure
J. Mulder

De meeste pijpenkopjes zitten onder de roestvlekken wat betekent dat er veel ijzer in de grond zat. Mogelijk is dit ijzer afkomstig van de vroegere scheepswerf of de latere staalindustrie van de Nederlandse Spoorwegen.

Beschrijving van het partijtje pijpenkoppen

Het partijtje pijpenkoppen bestaat uit 56 exemplaren. Op drie na hebben ze alle een trechtersvormig model. Het model op afbeelding 1 is dubbelconisch, neigend naar het trechtermodel en heeft een radering aan de voorzijde van de ketelrand, waarschijnlijk is deze vroeger te dateren dan de rest van het partijtje. De trechtersvormige modelletjes zijn zo ongeveer tussen 1710 - 1730 te dateren. Drieëntwintig exemplaren zijn geglaasd, bevatten een hielmerk en hebben een radering rondom de ketelrand. Een deel van deze pijpjes staan afgebeeld op afbeelding 2. Twaalf exemplaren hebben geen hiel- of reliëfmerk, zijn niet geglaasd en hebben geen radering rond de ketelrand. Sommige van deze twaalf dragen een vormmerkje. Deze zien we afgebeeld op afbeelding 3. Op afbeelding 4 en 5 zien we twee exemplaren die zijn geglaasd, hebben een hielmerk en bevatten een radering rond de ketelrand, maar hebben een wat bollere vorm die volgens Piet Smiesing door Friederich een kelkkom-model worden genoemd. Deze vorm zou een voorloper kunnen zijn van de latere ovoïde modellen. Veertien exemplaren bevatten een reliëfmerk, zijn niet geglaasd en hebben geen radering rond de ketelrand. Deze pijpenkopjes worden apart beschreven. Op afbeelding 6 zien we enkele exemplaren die geen hiel- of reliëfmerk hebben, maar wel een afgeplat hielkje, ze zijn niet geglaasd en één exemplaar heeft een radering rond de ketelrand. De meeste pijpenkopjes in dit artikel zijn te herleiden tot een Gouds product, vooral die een hiel- of reliëfmerk dragen.

Afbeelding: 1.

1a Collectie: Aad Kleijweg, 1b Oostenburg, 2a, Dubbelconisch/Trechter, 2b -, 2c -/-, 2d -, 2e Geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Radering voorzijde ketelopening, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1690 - 1710, 5 Gouda, 6 -, 7 [4. p, 165]

Afbeelding 2.
Pijpenkopjes geglaasd
met radering en hielmerk.

In onderstaande tabel zijn de hielmerken opgenomen van de geglaasde trechter model pijpjes met een radering. Achtereenvolgens wordt het merk (aantal), mogelijke pijpenmaker(s) en de productieperiode vermeld.

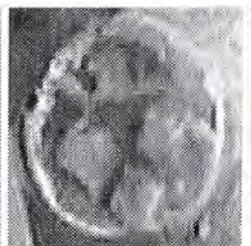
AS met riek
Andries Sharp

1722-1730

AW gekroond
onbekend

1705-1720

drie ruiten
Cornelis Teunisz
Bouman

1686-1727

drie schelpen
Willem
Hendricksz Peck

1715-1726

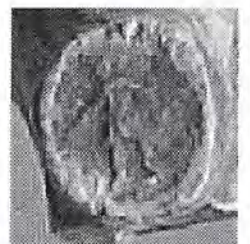
hoed gekroond (2)
Cornelis Nanne
van Leeuwen

1705-1749

HPH monogram
gekroond
Hendrik Pietersz
Kool

1719-1740

koorddanser
Jacobus Tubal

1706-1740

MG gekroond
Maerten Jansz
Grouf

1720-1730

molen
Arij Jacobsz of
Jacob Arijse
Danens

1679-1759

oorlogsschip
Dick Maarling en
zijn weduwe

1691-1715

Prins en Princes
Pieter Pietersz
van Aspere of
Jan Eelspeel
1710-1745

PS monogram
Jan Pietersz
Schoonevelt
1720-1723

S gekroond
Jan Buijs
1711-1741

SR gekroond
Steven Reijniers
Wiljemet
1711-1730

SVS
Staats Jansz
Sonnevelt
1701-1723

visser
Jan Jansz
Roosenboom of
Anthonie van
der Vin
1662-1731

zwijnshoofd
Jan Hendricksz
van Brugge
1713-1737

12 gekroond
Cornelis Verhoef
wed. Claasje
1715-1726

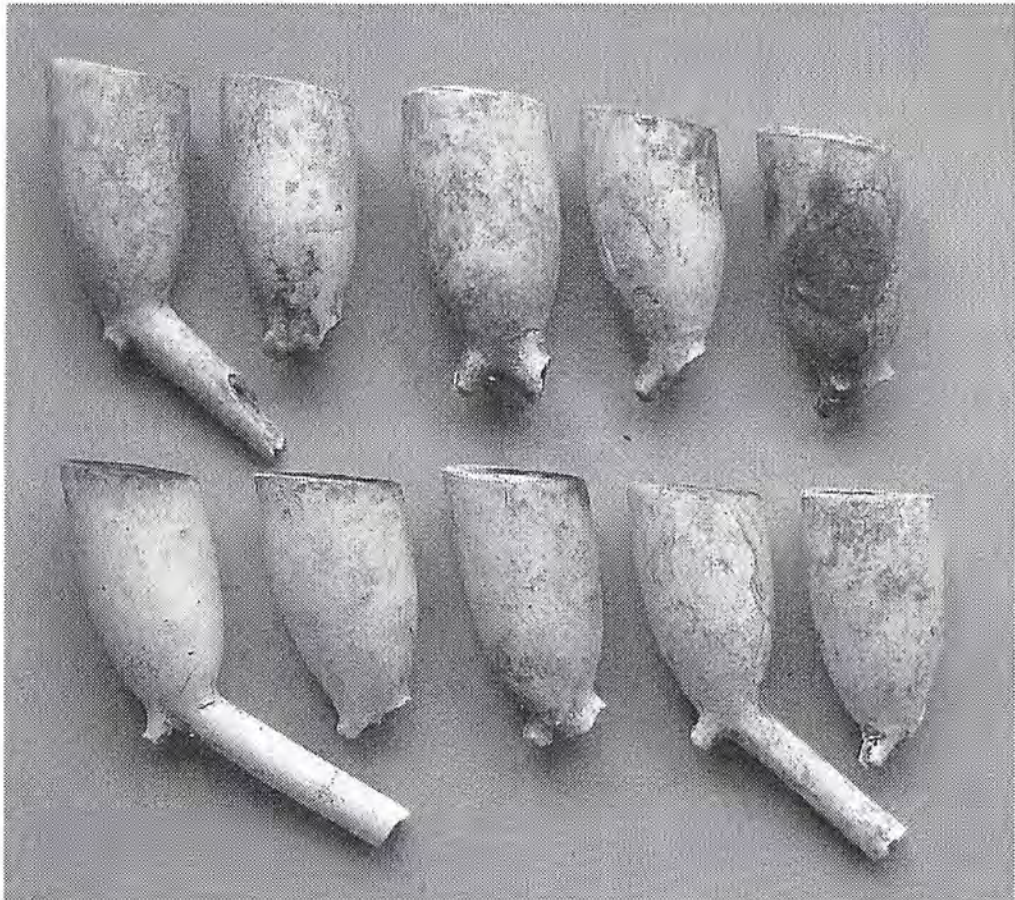
3 gekroond (2x)
Ezechiël Samson
of zijn weduwe
1702-1730

97 gekroond
Pieter Blok
1721-1730

VI gekroond
Josua van
Leeuwen
1713

Afbeelding 3.
Trechtvormige
pijpenkopjes,
niet geglaasd,
geen radering en
geen hielmerk.

Afbeelding: 4,5. Geglaasde kelkkom-model
pijpjes met radering rond de ketelrand.

Afb. 4: 1a Collectie: Aad Kleijweg, 1b Oostenburg, 2a, Kelkkom voorloper ovoïde model, 2b -, 2c -/-, 2d Engel, 2e Geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Radering rondom ketelopening, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 – 1730, 5 Gouda, 6 Maarten Jansz van den Ring (1707-1725), 7 [1. p, 34] ; [4. p, 169]

Afb. 5: 1a Collectie: Aad Kleijweg, 1b Oostenburg, 2a, Kelkkom voorloper ovoïde model, 2b -, 2c -/-, 2d 9 gekroond, 2e Geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Radering rondom ketelopening, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1713 – 1730, 5 Gouda, 6 Klaas Jansz Verbij (1713-1751), 7 [1. p, 88] ; [4. p, 169]

Afbeelding 6. Trechtersvormige
pijpjes met afgeplatte hiel, maar
zonder hielmerk.

Beschrijving van de pijpenkopjes met reliëfmerk

Van het pijpje op afbeelding 7 zaten twee exemplaren in het partijtje. Het is een trechtermodel met het reliëfmerk HS. Bij beide exemplaren staat de S in spiegelschrift afgebeeld.

Het pijpje op afbeelding 8 heeft een trechtervormig model met op de rechterzijde van de ketel het reliëfmerk H. Op de rechterzijde van de hiel bevindt zich het vormmerk stip en op de linkerzijde een ster.

Afb.: 7. 1a Collectie: Aad Kleijweg, 1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b HS waarvan de S in spiegelschrift, 2c -/-, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1708 – 1712, 5 Gouda, 6 Arij Verburg, 7 [5. p, HS.pdf].

Afb. 8: 1a Collectie: Aad Kleijweg, 1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b H, 2c Stip/-, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 – 1730, 5 Gouda, 6 Grietje Hola, weduwe van der Spelt 1704 – 1713 Arnoldus Vos 1713 - 1724, 7 [4. p, 165] ; [1. p, 69]

Op afbeelding 9 zien we een trechtervormig pijpje met op de linkerzijde van de ketel het reliëfmerk WH. Op de linkerzijde van de hiel staat het vormmerk maantje. De voorzijde van de ketelrand heeft een radering. Op afbeelding 10 is een trechtervormig pijpje afgebeeld met op de linkerzijde van de ketel laag geplaatst het reliëfmerk ster. Op afbeelding 11 zien we een trechtervormig pijpje met aan beide zijden op de ketel als reliëfmerk een zespuntige ster.

Afb. 9: 1a Collectie: Aad Kleijweg, 1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b WH, 2c Maantje/-, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 – 1730, 5 Gouda, 6 Willem Hendricksz, 7 [5. p, WH.pdf],

Afbeelding 12 is een trechtervormig pijpje met op de linkerkant van de ketel een T geplaatst. Het reliëfmerk staat op de zijkant van de hiel waar je normaliter het vormmerk zou verwachten.

Afb.10: 1a Collectie: Aad Kleijweg
1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b zespuntige ster, 2c -, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 - 1730, 5 -, 6 -, 7.

Afb.11: 1a Collectie: Aad Kleijweg
1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b zespuntige ster/zespuntige ster, 2c -, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 - 1730, 5 -, 6 -, 7.

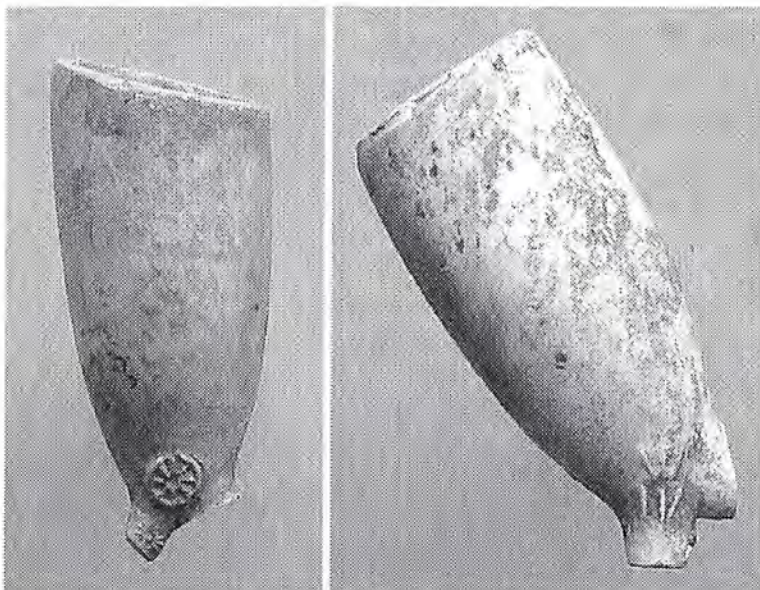
Afb. 12: 1a Collectie: Aad Kleijweg
1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b -, 2c T/-, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 - 1730, 5 Gouda, 6 -, 7.

Afb. 13: 1a Collectie: Aad Kleijweg
1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b Draakje, 2c -, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 - 1730, 5 Gouda, 6 Dirk Pietersz van Asperen, 7 [1. p, 39].

Het helaas wat versleten exemplaar, afbeelding 13, is een trechtervormig pijpje met het reliëfmerk draakje. Afbeelding 14 is een trechtervormig pijpje met het reliëfmerk het rad. Op de linkerkant van de hiel zien we ook nog als vormmerk een rad van fortuin. Er zijn ook pijpjes bekend waarbij je op dit rad van fortuin een fortuintje ziet balanceren. Op afbeelding 15 is op de zijkant van de ketel een monogram samengesteld van de letters HWV. Het is een trechtervormig pijpje met een afgeplatte hiel.

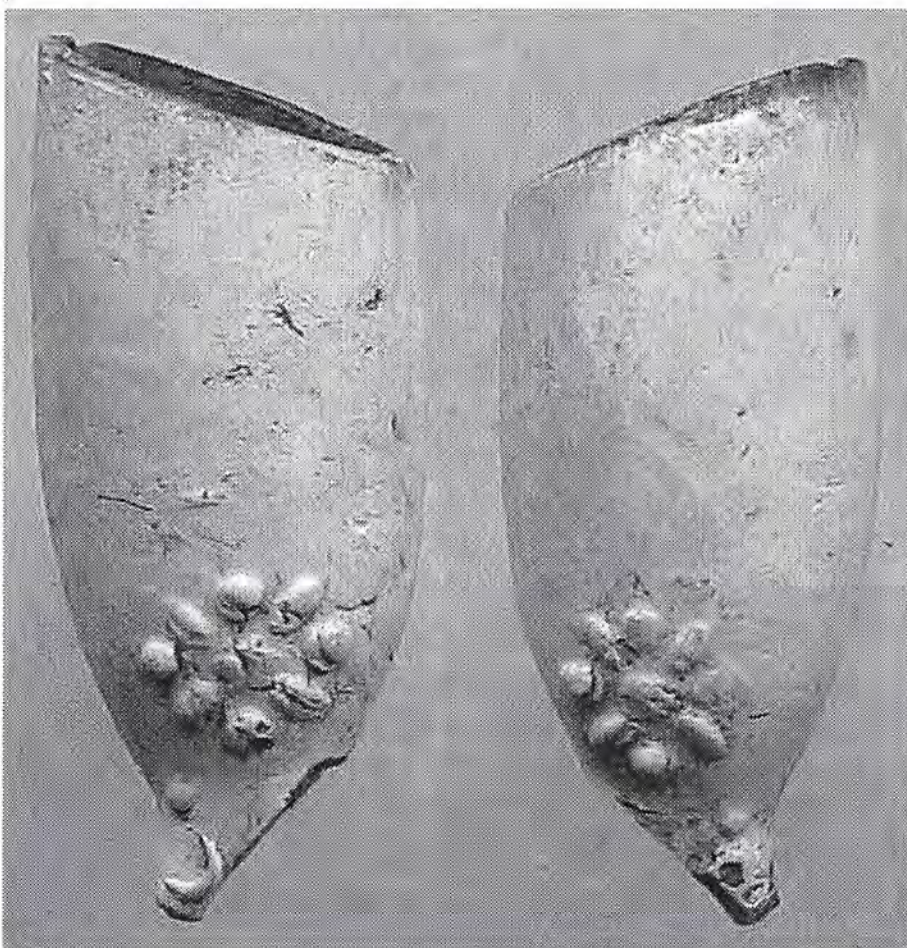
Het pijpenkopje op afbeelding 16 heeft een trechtervormig model met op beide zijden van de ketel een roos. De roos is wat slordig aangebracht.

Zowel op de linker- als rechterzijde van de hiel is het vormmerk stip te zien. Verder is op de linkerzijde van de hiel het vormmerk maan en op de rechterzijde van de hiel een B afgebeeld.

Afb. 14: 1a Collectie: Aad Kleijweg , 1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b Rad, 2c Rad/-, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 – 1730, 5 Gouda, 6 Salomon van der Vin of Leendert van Velse, 7 [1. p, 49].

Afb. 15: 1a Collectie: Aad Kleijweg , 1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b HWV monogram, 2c -, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 – 1730, 5 Gouda, 6 Hendrik van Wijmen, 7 [1. p, 71] ; [5. p, HWV.pdf].

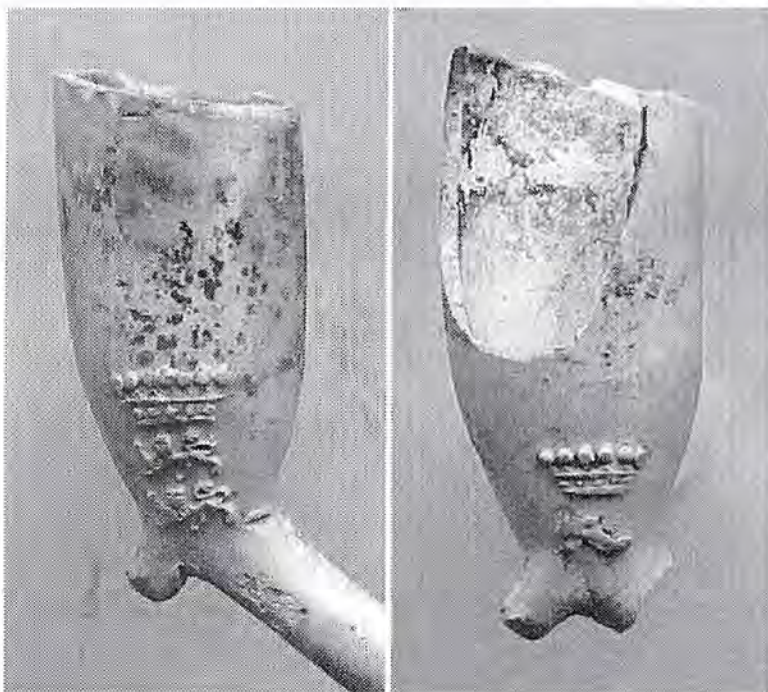

Afb. 16: 1a Collectie: Aad Kleijweg, 1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b Vierbladige roos / Vierbladige roos, 2c Maantje stip / B stip, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 – 1730, 5 -, 6 -, 7.

Afbeelding 17 is een trechtervormig pijpje met als reliëfmerk het wapen van West-Friesland. Als laatste uit het partijtje op afbeelding 18 een trechtervormig pijpje met reliëfmerk de gekroonde schoen.

Spectaculair kun je deze partij pijpenkopjes niet noemen, maar het feit dat ze gevonden zijn op de voormalige VOC-werf Oostenburg en in een kort tijdsbestek te dateren maakt het interessant. Ook geeft het een indruk uit wat voor soort pijpjes de arbeiders in het eerste kwart van de 18e eeuw op de VOC-werf rookten. Tevens is het bijzonder dat aan de hand van de aangetroffen merkjes de meeste pijpenmakers zijn te achterhalen.

Afb.17: 1a Collectie: Aad Kleijweg , 1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b Wapen van west Friesland gekroond, 2c -/, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 – 1730, 5 Gouda, 6 Henderick Danis of Weduwe Henderick Danis, 7 [1. p, 55].

Afb. 18: 1a Collectie: Aad Kleijweg 1b Oostenburg, 2a, Trechter, 2b Schoen gekroond, 2c -, 2d -, 2e Niet geglaasd, 2f Gebotterd, 2g Geen radering, 2h -, 3a -, 3b -, 3c -, 4 1710 – 1730, 5 Gouda, 6 Jacob van Geneve (dochter) of Jan Arijse, Pieter Peuselaar. 7 [1. p, 50].

Literatuur:

- [1] Meulen, J. van der, (2003). Goudse pijpenmakers en hun merken.
- [2] Meulen, J. van der, (1994). De "Gecroonde Roos" en andere pijpenmakersmerken van Gouda.
- [3] Duco, D.H, (2003). Merken en Merkenrecht van de pijpenmakers uit Gouda.
- [4] Smiesing, P. (1989) Pijpenkoppen van Wittenburg. PKN. 47, blz. 147 t/m blz. 171.

Bron:

- [5] Oostveen, J. van, <http://www.xs4all.nl/~kleipijp/kleipijp/>

Opgegraven pijpen op de scheepswerf Oostenburg.
Zie artikel op pagina 2213

Houten pijpenstoppers. Zie pagina 2222